

ROMANJE ZA MIR

Beno Zupančič

Beno Zupančič (rojen 1925) sodi v tisto generacijo, ki jo je vojna zmotila še skoraj pri otroški igri, a je vendar v polni meri okusila vso resnoba in napore oborožene boja ali taborišč. Beno Zupančič je med okupacijo prekinil svoj gimnazijski študij in se vključil v ilegalno gibanje. Bil je zaprt in interniran. Maturiral je takoj po vojni in se zaposlil, 1950 pa je diplomiral na slavistiki. Bil je novinar in pozneje urednik pri Mladinski knjigi in Cankarjevi založbi, republiški sekretar za kulturo in prosveto ter podpredsednik republiškega izvršnega sveta; zdaj je generalni sekretar zvezne konference SZDL Jugoslavije.

Svojo prvo prozo je Beno Zupančič objavil že takoj po vojni in bil skupaj z Andrejem Hiengom in Lojzetom Kovačičem prva pomembna skupina nove generacije slovenskih prozaikov. S prvo knjigo, Štirje molčeči in druge zgodbe, se je predstavil leta 1951, tri leta pozneje je izšla druga njegova novelistična zbirka, Veter in cesta, v kateri so že očitne njegove osrednje pisateljske odlike in slogovne posebnosti. 1956 je izdal zgodbo Mrtvo morje, naslednje leto roman Sedmina, za katerega je prejel Prešernovo nagrado, roman sam pa je doživel še dve izdaji in številne prevode. Ponovno se je Zupančič oglasil z romanom (Meglica) 1966. Vmes je izdal tudi dve knjigi za otroke, zdaj ima v tisku tretjo. Njegova novela Veselica in roman Sedmina sta doživela tudi filmsko realizacijo.

Z zaokroženim odlomkom, ki ga objavljamo v pričujoči številki, napoveduje avtor svoj novi, torej tretji roman, ki bo pod naslovom Plat zvona izšel pri Cankarjevi založbi. Pisatelj je to pot segel v čas rane mladosti. Roman pripoveduje o mladoletniku od otroštva do prve zrelosti. Pripoved se končuje s poglavjem, ki ga objavljamo v nekoliko skrajšani obliki, in

sicer 6. aprila 1941 — na dan, ko se začne za našo deželo druga svetovna vojna. S tem se vsebinski krog njegovega pripovedništva razširi tudi na predvojni čas, s čimer se Beno Zupančič loteva tistih tem, problematike in dobe, ki so jih doslej obravnavali predvsem naši starejši pisatelji in jim dodaja marsikatero novo, svojo potezo.

Sobotno jutro se mu je zdelo kot Evine oči, ki so se spočite in srečne bleščale ob njem. Spredaj je hodil župnik s kaplanom, njima za petami mladeniči z banderom, za njimi stare pevke, pol je bilo šepastih ali kruljavih, nato ljudje, ki so se nabrali z vseh vetrov. Zadaaj, kjer so hodili Plat z Evo, Avguštin z Ljubico, Platova mati in Katarina, ni bilo slišati molitev, pač pa zateglo žensko petje *Marija, k tebi uboge reve*.

Čevlje so si vrgli prek ramen, procesija se je kačasto vila po gričevnatem svetu, po obronkih hribovja pod graščinskimi hostami, da bo potem, ko se bo pokazalo sonce, utonila v senci ravnokar ozelenega drevja.

»Nikoli,« je dejala Eva in se ga držala za roko, »še nisem bila romarica. Nikoli še nisem doživela tako svežega in čistega jutra. Kot bi se zemlja okopala v rosi ali mesečini.«

»Romantična si,« je resno odvrnil, pri tem se je spomnil na besede ene izmed prebranih knjig, »svet je v nekaterih trenutkih tak, v drugih drugačen. Pridejo dnevi, ko se mi zazdi vse skupaj sivo, dolgočasno, moreče. Posebno, kadar ni tebe. Kadar sem že utrujen od ugibanja, kaj počneš.«

Stisnila sta si roke in hodila vstric med vinogradi. Spredaj so ženske še zmeraj pele *Marija, k tebi uboge reve*.

Avguštin je pripovedoval Katarini, da bo zares vojska. Da se razširjajo nezaslišana prerokovanja. Da so videli pravo pravcato repatico, podobno betlehemski. Da prihaja Antikrist. Da vohajo kri pobitih otrok, smrad pogorišč. Skozi Blatno so videli potovati pokrit voz, nihče ni mogel ugotoviti, kdo in kaj prepeljuje. Jehovci nočejo na vojaške vaje. Otrokom starši pogosteje pripovedujejo pravljice o kralju Matjažu in o Matiji Gubcu. V sosednih vaseh se je prikazoval bradat mladenič v pumparicah, zatrjujoč, da je rešitev slovenstva v vzponu na Mount Everest. Lepega dne so se priklatili Cigani — brez violine, brez medveda in ni bilo slišati, da bi bili kaj ukradli. Na gasilski veselici se niso ne stepli ne nikogar zaklali. Dalmatinci s svojimi krošnjami so čez noč izginili. Ljudje si nas skrivaj sposojajo *Sveto pismo* luteranske izdaje, da bi pogledali, kaj pravijo Razodetja evangelista Janeza. Ne verjamejo, da lahko kralj in nova vlada še kaj rešita. Govorijo o Apokalipsi, o vsesplošni grozi, ki preti človeštvu zaradi njegovih brezglavosti.

Pred Platom sta hodila dva starca, kmet in kmetica, ne da bi bila kaj govorila. Ženska je imela židano ruto na glavi, v roki je tiščala majhne, v črno usnje oblečene mašne bukvice in paternošter. Mož je držal v desnici grčavo palico, v levici cekar, pokrit z vezanim platnenim prtom.

»Glej,« se je oglasila Eva, »kako sta mirna. Vse je že za njima. Vse sta opravila. Vse sta si povedala. Ali ni strašno?«

»Zakaj strašno?« je vprašal. »Človek mine kot vse drugo. Zato ne sme izgubiti niti trenutka po nepotrebnem. Tega me je najbolj groza. Groza, da sva že kaj izgubila, da sva že kaj zamudila, Eva?«

»Ljubi,« je vzkliknila Eva, »seveda sva že kaj zamudila. Ljudje kakor da smo ustvarjeni zamudniki. Vendar ne moreva...«

Pogledala ga je, ne da bi končala stavek. Plat je živo zardel.

»Zardel si,« se je nasmehnila, »ljubi, ljubi, nič ne skrbi. Ne more biti, da bi kaj izgubila.«

Pot je šla zdaj gor, zdaj malo dol, bila je spolzka od rose, od spomladanske vlage. Čez dve uri je zavila v gozd, med velikanske hraste in bukve, postala je ožja, ves čas se je po malem vzpenjala, prepletena je bila s črnimi, grčavimi koreninami. Po mahu je bila mehka, kot bi stopali po preprogah.

Kdaj pa kdaj se jim je odprl razgled na pokrajino za seboj. Ozirali so se, ne da bi se bili mudili, Platu se je zdela gričevnata pokrajina z vinogradi, z živimi mejami, hramčki in gozdiči lepa — kot v ljudeh je bilo nekaj milega in ukročenega v njej v primerjavi z divjim gozdom, po katerem so hodili, v primerjavi z gorami, ki so jih slutili pred seboj. Nežno zelenje, rumenkasta prst v prekopanih vinogradih, črnikaste slamnate strehe hišic in hramčkov, glej, si je rekel, to si velja vtisniti v spomin. Od daleč in z višin je vse lepše kot sicer. Človek se mora bržkone zmeraj malo vzpeti, da bi bolje videl, da bi videl celoto, da bi se lahko zbral in si oddahnil od posameznosti. In jagnedi — kdo neki jih je razpostavil ravno tako in čemu? Da bi v njih gnezdele ptice, da bi privabljali strelo, da bi bili samo za okras?

»Kakšen zrak,« je vzkliknila Ljubica, da jo je bilo slišati daleč naokrog. Skozi svetlo zeleno vejevje se je iskriло sonce. Ptice so se spreletavale nad romarji, pevke spredaj so kar naprej otožno pele *Marija, k tebi uboge reve*.

»V teh hostah,« je pravil Plat in užival v osvežujoči zelenkasti svetlobi gozda, »živijo divji prašiči in prirejajo polhi divje jage. Pravijo, da jih pase sam Lucifer. Tu so svoje čase ljudje, ki se niso dali ukrotiti, z rokovnjaškimi grčevkami čakali na romarje ali na tovornike. Po teh hostah se je pretikal Ilija Gregorič s svojimi puntarji. Morala bi jo enkrat prehoditi sama, Eva, čisto sama. Pri tem bi se nama ne smelo čisto nič muditi. To je pot vsega človeškega.«

Pod trmastim starim hrastom je ležal na mahu deček, star kakih deset let, premikal se je sem ter tja v hudih bolečinah. Roke in noge so se mu krčile ali premikale vsaka zase, kot bi ne bile deli istega telesa. Kdaj pa kdaj je napol odprl usta — Plat je zaslišal grgranje in cmokljanje. Zraven njega je klečala ženska srednjih let, s sklonjeno glavo in hitro molila. Poleg sebe je imela pisan cekar in zelen dečkov klobuček.

Ljudje so stopali mimo, ne da bi kdo kaj rekel.

»Vidov ples,« je zamrmral Avguštin, »poznam to.«

Plat je hotel vprašati, kaj je to Vidov ples, a je začutil, da ima suha usta, da ga je vsega pretresla podoba dečka, čigar posamezni udje kakor da hočejo vsak svojo pot, čigar obraz je izdajal nenaravno delovanje mišic.

»To ni padavica,« je spet zamrmral Avguštin. »Poznam padavico. Padavica je še hujša. Ubogi fant.«

Pot se je vila po žametnem mahu, ni ji bilo konca, sonce je že ogrelo vlažni gozdni zrak, da je postajal dušec. Avguštin si je brisal pot s čela in vzdihoval.

»Kakšne hoste! Koliko lesa! Kakšno bogastvo! Doma imam nekaj sadnih dreves, dvajset bukev, en oskoriš, a mislim, da imam premoženje.«

»Ti si moje edino premoženje,« je Plat radostno rekel Evi. »Bral sem to zimo o tebi. Vsaka ženska iz knjig, ki mi je bila pri srcu, je bila po kakšni potezi podobna tebi. Si predstavljaš? Ne moreš?

Marija, k tebi uboge reve . . . v dolini solz vzdihujemo . . . so pele ženske zateglo, neznosno, jokavo. Včasih je za trenutek zagledal sijoče škrlatno rdeče bandero, dokler ni spet potonilo v svežem zelenju.

— — —

Po treh urah hoda je bilo sonce že precej visoko, župnik je dal znamenje, da so zasadili bandero v zemljo. Ženske so še zmeraj prepevale *Marija, k tebi uboge reve*, četudi za spoznanje tiše.

Župnik se je usedel pod hrast, na visoko vzdignjeno in zverženo korrenino. Cerkovnik je izbil pilko iz barilca in mu natočil polliterski kozarec belega vina. Župnik je ukazujoče pogledal žensko gručo, da so hipoma nehale peti in se posedle. Nato je na dušek zvrnil vino in slovensko rekel kaplanu, ki je stal za njim: »Lep dan imamo. Zahvalimo vsemogočnega, da je tak. To je dobro znamenje. Morebiti si izborimo mir. Bog nam daje znamenja na najrazličnejše načine.« »Amen,« je nestrpno zaklical cerkovnik in začel natakati še sebi, zakaj kaplana je globoko zaničeval, ker je bil abstinent.

Plat je zbral svoje v senci drevesa, v katerega je pred kratkim treščilo, sveža črna rana je tekla vse do zemlje. Ženske so odprle cule ali jerbase, Avguštin je odčepil pletenko. Pili so kar iz pletenke, hladno vino je kloktalo po žejnih grlih. Platu se je vse zdelo sila zabavno. Ljubica je spila za požirek več kot druge ženske. To se ji je poznalo, ker so se ji vžgala že tako rožnata lica, oči so se ji začele lesketati, govorila je mehko, osvajajoče.

»Zapeljuje,« mu je šepnila Eva na uho. »Venomer zapeljuje. Ta ženska kakor da ni kmetica. Kaj je v njej, ali si uganil? Živo srebro?«

Bil je osupel, nekaj trenutkov ni vedel, kaj naj bi rekel. Ko se je obrnil k njej, so bile njene oči vprašujoče, obraz nasmejan.

»Veliko življenja je v njej,« je tiho rekel, »seje ga okoli sebe kot kmet žito po njivi. Živi, živi, scela, ne obotavlja se, da bi ne povedala tistega, kar jo ta trenutek prevzema. Poznam še eno takšno žensko, ki pove, kar ima na srcu. To si ti.«

Mati je medtem pripovedovala Katarini, kako živijo, kako je z njenim možem. Njen glas je bil za spoznanje ravnodušen, vdan, bridek, podoben Katarininemu, ko je pripovedovala o svojem možu v Ameriki. Avguštin je potegnil iz pletenke večkrat, nato se je presedel od žene k Platu in mu zaupljivo pripovedoval:

»Ljubica se vam je malo zlagala, takrat namreč, ko smo se prvič srečali. Ne pripovedujte tega drugim ljudem, lepo vas prosim. Tega vsega pri nas ne smejo vedeti. Veste . . . kakšni so ljudje. To povem samo vam, ker smo prijatelji. Rad vas imam, pošten mladenič ste. Jaz sem si namreč iskal ženo s časopisnim oglasom. Ona je odgovorila na moj oglas. Ona je bila tista . . . ni da bi govoril.«

Ni pričakoval, da se bo oglasila ženska iz mesta. Mater je skoroda kap, ko se je nanagloma odločil. Izgubil je pamet tisti trenutek, ko jo je zagledal. Nikoli poprej ni imel nobene ženske . . . bil je samotar, mati ga je vzgajala kot meniha. V njihovem rodu je od kmečkih puntov naprej živela vera, da se ni dobro z bikom bosti. Bolje je menda potrpeti, kakor pa hoditi po svetu brez ušes ali celo brez glave. Napravljena je bila čisto po mestno. Vzelo mu je dobesedno sapo. Kmet vole pári, bog pa ljudi. Ni vedel, ali naj verjame svojim očem ali ne. Vse se je razsvetlilo. Vse, kar je prišla v roke, je postalo lepo. Lahko bi bil privid.

Seveda je moral preboleti hude reči. Prišla je iz drugega sveta, mogoče je celo pred čim bežala, njenih besed ni vseh razumel ali jih ni hotel razumeti. Ljudje iz vasi so prve čase brez potrebe hodili mimo hiše, samo da so si jo lahko ogledovali. Lahko si misli, kako so škodoželjni pasli oči. Včasih je ure in ure premišljeval, kaj pomeni kakšna njena beseda. Saj vé, nič drugega ni kot zarobljeni kmečki samotar . . . leta in leta se je pogovarjal samo z gluho materjo. Ne pozna mesta. Kdo vé, morebiti je bila Ljubica kakšna izmed norih deklet, o katerih kdaj pa kdaj pokvantajo in si jih zaželiyo tudi na kmetih? Lahko bi bil poizvedoval, a ni, bal se je, da bi jo utegnil izgubiti.

Dolgo časa je strahoma čakal, da bo kdo drug kaj izvedel in prinesel v vas — babje čenče bi kaj hitro uničile njegovo srečo. Moški so si jo ogledovali poželjivo in zavistno, ženske s pravim sovraštvom. V vas je prinesla nekaj drugega, kot so bili ljudje navajeni, imela je moderen likalnik, ves bleščeč, kot bi bil srebrn. Kadar so klali, je poslala sosedom koline, česar ni njegova mati nikoli storila, in to so potem imeli za izzivanje ali podkupovanje. Včasih je na njivi, ko se je nadelala, počivala v kakšni senci in ležeč prebiralala knjige. Znala je voziti kolo. Za otroke je zmeraj našla kakšno sladkarijo, zato je imel na svoji strani samo otroke.

Ko je bila noseča, je postala še lepša, in nič drugega si niso mogli izmisliti kot to, da on prav gotovo ne more biti oče. V vasi ga ne marajo, zaradi matere predvsem, pa tudi zaradi tega, ker se ni nikoli spuščal v njihove vaške spletke in neumnosti. Ponoči je jokal od veselja in od bojazni. Lahko si misli, kako mu je bilo, ko jo je poslušal. Pripovedovala mu je o sebi, o svojih otroških in dekliških letih. Že prvi dan ji je rekel:

narediva čimprej križ nad vsem, kar je bilo, zakaj nobene pravice nima, da bi jo sodil zaradi česa v preteklosti. Začela naj bi, kjer je edino mogoče začeti, če sta se tako domenila. Edino eno hoče zares, hoče imeti otroka, dekleta in fanta, vseeno kaj in vseeno koliko, ampak hoče jih imeti, ker je človek, ker je velik del življenja zapravil po nepotrebnem, ker je kmet, ker ima košček zemlje, ker mora nekaj ostati od njegove ljubezni. Videl je njuno dekletce, angelček božji, srce se mu taja, če se samo spomni.

Mati je po ženitvi dobesedno utihnila, hvala bodi bogu — videl jo je, prej je bila samo gluha, zdaj se zdi, kot bi bila tudi nema. Nikoli mu ne bo odpustila in on ne njej. In žena je bila vsak dan lepša, sonce ji je ožgalo lase in obraz, nosečnost jo je naredila bolj polno, s skrivnostnim smehljamem ga je opazovala, ko je otrok začel brcati v njej. Ko je srečno rodila, jo je na rokah nosil po vsej hiši, in brez sramu jokal od sreče zaradi otroka, zaradi sebe, zaradi nje, zdelo se mu je, da se je življenje odprlo, da najlepše šele pride. Ne ljubezen — otrok je dokončno naredil iz nje ženo po njegovem okusu.

Avguštin se je previdno ozrl k ženi. Čez čas je vzdihnil:

»Odkritosrčna je . . . to je najhujše. Nobene stvari noče olepšati. Kakor bi me hotela mučiti. Morebiti je to v naravi lepim ljudem? Zakaj bi mi morala pripovedovati vse po pravici? Zakaj bi si ne mogla izmisliti kakšne pripovedke, meni na ljubo? Ljubosumen človek sem. Ko ste prvokrat odšli, mi je rekla: — Vidiš, Gustl, takšen bi moral biti moj fant. Kako bi ga imela rada! — Zbolelo me je. Vam lahko povem. Občutljiv človek sem. Midva sva se namreč vzela le na časopisni oglas. Hkrati nimam besede zoper njeno odkritosrčnost. Nimam ji kaj očitati.«

Počasi je vstal in se brez besed presedel. Plat je objel Evo okoli vratu.

»Ne vem, kakšno bi bilo moje življenje, ko bi ne bilo tebe. Tudi če si daleč, tudi če si nedosegljiva. Ali uganeš, kaj je to, Eva?«

— — —

Župnik je vstal in se pokril, fantje so vzdignili bandero, ženske so se znova zvrstile in začele presunljivo peti *Marija, k tebi uboge reve*.

»Lahko bi še malo posedeli,« je zavzdihnila Katarina, »zakaj na božji poti je najimennitnejša pot, ne cilj. Tam tako in tako vemo, kako je ali kako bo. Velja zlasti pot. Hoditi. Potovati. Približevati se cilju, ki ga ni ali ki ga ni mogoče doseči. Ljuba moja,« govorila je, obrnjena k Ljubici, »zapomnite si to, zakaj mlada sta še, čedna, ne bi mi bilo ljubo, ko bi bila kdaj hudo razočarana.«

Ljubica se je na silo zasmejala, poznala sta se ji pijača in sonce, oklenila se je za roko Avguština.

»Pot . . . pot . . . pot . . . kaj je to pot? Potuješ, tudi če ne potuješ, staraš se, tudi če ne živiš, ljubiš, tudi če ne ljubiš, živiš, tudi če samo živi-tariš. Je to tisto, kar ste imeli v mislih?«

Avguštinu so se brki nasršili. Plat je prisluhnil, slišal je samo pol, več sploh ni maral slišati, zato se je stisnil k Evi:

»Glej, ljubica,« je globokoumno rekel, »tistole bandero, opleteno z zimzelenom, ljudje gredo za njim, ne da bi natanko vedeli, kaj pomeni. Jaz zidam ali pomagam prezidavati župnišče, četudi je to zadnja izmed hiš, ki bi jih bilo potrebno prezidati. Ali kdaj premišljuješ o tem, kaj naj bi človek v življenju počel?«

Eva mu je naslonila glavo na ramo, ne da bi mu bila odgovorila. Ženske spredaj so še zmeraj popevale *objokani otroci Eve v dolini solz vzdihujemo*. Z njihovimi glasovi je bilo slišati tudi šumot korakov, zamoikel glas zaradi mehkih gozdnih tal, in sem ter tja je prhnil vmes dekliški smeh.

Pred seboj so splašili srnjaka — obstal je za trenutek kot ukopan, da se je nato pognal med drevesi v velikih, neslišnih skokih. Zdelo se je, da se spotoma prezirljivo ozira v bandero in v to nevsakdanjo, nelovsko množico ljudi.

»Pozimi se gotovo tod okoli klatijo volkovi,« je rekel Avguštin, »veliko divjine je še po teh hostah. Nič koliko lesa gre v nič, ne da bi ga mogel kdo uporabiti. Mi, kar nas je siromakov, si niti misliti ne znamo, kaj to pomeni. Ob takem gozdu bi lahko živel samo od dračja in od divjačine.«

»Za volkove še nisem slišal,« se je oglasil Plat, »pač pa za divje prašiče, za srnjad, za polhe, za jazbece. Pravijo tudi, da lahko naletiš celo na risa. Ni lepšega od mogočne hoste. Kot bi človek stopil v katedralo.«

»Kaj je to katedrala?« je vprašal Avguštin. Ljubica se je nasmejala. Držeč ga pod roko, se je sklonila in nenadoma zapela z visokim, zvenečim glasom:

*Jaz pa vem, kako fantje zapoje,
jaz pa vem, kako fantje vriskajo.*

»Žena,« je razburjeno vzkliknil mož, vendar ga ni bilo kaj prida slišati, ker so pritegnili tudi drugi in že je pel ves rep sprevoda. Najpoprej ženske, nato možje.

Plat ni vedel, kaj naj bi storil, nepopisno je bil srečen, ko ni bilo več slišati jokajoče pesmi s čela procesije. Utonila je v novi pesmi, ali pa so ženske spredaj od začudenja utihnile. Ko je utihnila tudi Ljubica, je nastal trenutek skoroda nenaravne tišine. Čez čas se je oglasila prsata ženska srednjih let. Videl jo je, kako si je s silovito kretnjo potegnila ruto z glave, stresla glavo, si razpustila bogate lase po ramenih, se vzravnila, zajela sapo in zroč nekam kvišku zapela na ves glas:

*Kam bova vandrata,
vandrovček moj?*

»Kakšni ljudje,« je občudujoče šepnila Eva. »Pri nas niso takšni. Pri nas bi se bali.«

Tudi pri nas se bojijo, če niso pijani,« je odvrnil, »ampak danes jih je razgrela pot, nič manj vino in sonce. To me spominja na očeta. Ali ni nebeško, če je človek razgret od vina, od ljubezni, od sonca, zraven pa v takšni družbi in v takšni spomladanski senci?«

Ob sprevodu je zagledal cerkovnika, kako opotekaje se teče in že od daleč krili z rokami, podoben ptici roparici. Ko je pritekel bliže, je začel zasoplo vpiti:

»Utihnite, ljudje božji, ali ste ob pamet? Ali ne poznate strahu božjega?«

»Kaj je?« je vprašal starček pred Platom.

»Nehajte peti, vojska bo, vi pa pojte!«

»Gluh sem,« je odvrnil starček, »gluh že od leta petindvajsetega. Neža, kaj hoče imeti?«

Žena zraven mu je nekaj povedala z ustnicami.

»Saj nismo nič pili,« je pogodrnjal stari, »samo malo smo se okrepčali.«

»Beži, mežnar,« je zagrozila Ljubica cerkovniku. »Pripravi se, da si boš oblekel kiklo.«

Ljudje naokrog so se zasmeljali, prenehali peti, od daleč, s čela sprevoda je sapica nosila mrmrajoč odmev rožnega venca. Cerkovnik se je molče obrnil.

»Mislim, da bomo še popevali danes in jutri,« je razigrano rekla Ljubica in pocukala Avgušтина za rokav. »Zdrami se, človek, danes je čisto poseben dan. Ne bodi žalosten, ne bodi lesen, ne bodi baba, danes je praznik. Malo dni je v življenju, ki so takšni. Človek jih ponese s seboj, da bo o njih pripovedoval otrokom in vnukom.«

Cerkev na Gori so zagledali šele v prvem mraku — ljudje so se zastrmeli vanjo kot v prikazen na rožnatem večernem nebu. Stala je na gozdnatem slemenu, košato vzdignjena nad temno, samotno pokrajino.

Pod blatenskimi romarji se je odprla zelena dolinica z gostilno, klicali so jo Zagaj, na oni strani dolinice so videli romarje, kako so se s prižganimi svečami vzpenjali po strmi poti k cerkvi in izginjali med drevjem. Okoli gostilne so bili postavljeni štanti, bele platnene strehe so plapolale v večernem vetru, zraven so na hitrico zbili mize in klopi. Med njimi so vrveli ljudje, kot bi bili uročeni, in od daleč jih je bilo slišati, kot bi v globeli pošumevala voda. Po pašnikih in robovih hoste so taborile gruče ljudi, za drevesa so imeli privezane konje, lojtrske vozove in zapravljivčke. Okoli vozov so se podili otroci — otroci so bili v primerjavi z odraslimi samo otroci, polni iger in novih doživetij. Od gostilne sèm je bilo slišati harmoniko in poskočnice — gotovo so tudi plesali.

Blatenske ženske so utihnile, sprevod je nekaj trenutkov obstal, župnik se je postavil pod bandero in zaklical:

»Tisoč let že romamo sèm k rojstvu Matere božje, k svetemu Juriju in svetemu Martinu, k svetima Fabijanu in Sebastijanu in k svetemu Bolfenku, katerih cerkvice vidite okoli velike cerkve. Zberite se, farani, zbravnost in ponižnost naj vas spremljata in vam pomagata v tej hudi uri, amen!«

Popisal jim je zgodovino cerkve in cerkvic in povedal, da je najstarejša med njimi cerkvena, posvečena svetemu Juriju — o čemer pričata skrivnostni napis in relief ob njih.

Plat je videl, kako se je sprevod trenutek nato zveržil in raztrgal. Čelo je odšlo z banderom po poti v dolinico in nato mimo gostilnice in kapelice žalostne Matere božje navkreber k cerkvi. Nekateri so stekli navzdol proti gostilni in stojnicam, zakaj mlade je potegnil za seboj glas harmonike. Starejši možje so se previdno spuščali po kamniti potki, si brisali znoj s čela in se ozirali k visokemu mlaju, pod katerim je trebušast krčmar, podoben volu v belem predpasniku, točil laško pivo.

Avguštin si je strokovnjaško ogledal vso okolico, nato je predlagal, naj bi se kljub spomladanski vlagi utaborili ob robu gozda. Pod drevjem bodo bolj na samem. Pod drevjem je manj rose, laže je narediti zasilno streho, in končno pod drevjem ni sonca.

Utaborili so se pod mogočno bukvi, najbrž je že videla nekaj rodov romarjev. Pod njo je curljal tenak potoček, v katerem je bilo videti droben rjav prod. Eva je brez besede stekla k njemu in skočila v hladno vodo.

»Ne, ne,« je zaklicala Katarina, »nikar,« toda dekle je ni ubogala. »Ves dan sem bila na nogah, nisem vajena toliko hoditi,« je pripovedovala Platu. Odpravil se je za njo in pogumno porinil razgrete noge v vodo še on — voda je bila resnično sveža, bistra, bila je hlad in počitek. Medtem so Katarina, Ljubica in mati pogrnile prte po tleh in odpirale cekarje. Avguštin je postavil pletenko v vodo, da bi se vino ohladilo. Čez dan se je prav gotovo sparilo, a sparjeno vino menda ni kaj prida. Na drugi strani potočka se je utaborila druga gruča, bili so starejši ljudje z otroki svojih otrok, nabrali so si suhega dračja in najpoprej zakurili.

»Prosim, Eva,« je rekla Katarina, »dobro si zdrigni noge, sicer se boš prehladila, jetiko lahko dobiš. Saj ne veš, otrok, kaj to pomeni.«

Z vzdih olajšanja so posedli po mehkih tleh in založili. Obirali so purana, petelina, kokošja bedra, prigrizovali kisle kumarice, čebulo, gobice, zalivali jed iz kozarca, ki ga je prinesla s seboj Katarina — iz težkega starinskega kozarca s srebrnim okrasjem. Po mesu so si privoščili jabolčni ali sirov zavitek — eden je bil Ljubičin, drugi Katarinin. Avguštin je ugotovil, da ne mara sladkarij, in si je rajši natočil kozarec vina.

Vmes so se pogovarjali o letini, o hitlerizmu, o Simovičevi vladi, o blatenski hčeri Bernardi Prelčevi, ki se je v mestu poročila s šestdesetletnim trgovcem, da je lahko postala kar čez noč znana pevka, o dečku, ki je plesal Vidov ples, o nadnaravnih prikaznih, o čemer je zlasti veliko vedel Avguštin. In navsezadnje o tem, kako ni človek nič drugega kot uboga para, kako je prepuščen neznanim silam, ki ga vodijo in se poigravajo z njim kot mačka z mišjo.

Že od starih časov ven je tako — človek se samo malo predrami, se zave svojih pravic, udari, se osvobodi, zato da ga takoj nato pripravijo ob glavo, uhlje, ob oči in ob zemljo. Potem si izmišlja pravljice o Kralju Matjažu ali o Matiji Gubcu in čaka boljših časov, dokler se mu spet ne

nabere žolč in prekipi — zoper gosposko, zoper Cerkev, zoper cesarja ali kralja, kdor mu pač takrat najbolj krivi hrbet.

Hitler skrbi za delavce in jih prepričuje, da je treba zavzeti ves svet.

Z dečkom ne bi smeli na tako pot — razen če roma ravno zaradi tega, da bi se zgodil čudež, čudeži pa se kot zakleto dogajajo samo v preteklosti.

Človek ob vsem, kar se godi okoli njega, pravzaprav nič ne more. Lahko se jezi, lahko moli, plačuje štibro, daje za maše, lahko se punta, kar je dostikrat poskusil — ves svet kakor da se je zarotil ne zoper njegovo srečo, ampak že zoper najskromnejše življenje. Saj ni, da bi pričakovali kaj prida. Saj ni, da bi ne poslušal božjih zapovedi o skromnosti in ponižnosti.

Jed in utrujenost, sveža noč, ki se je spuščala nad goro, oddaljeni glasovi harmonike, mrmrajoče molitve romarjev, ki so s prižganimi svečami začeli krožiti okrog cerkve — zazdelo se mu je, da ni res. Dotaknil se je Eve, pogledal, ali je res ona, pogledal v gozd, kot da bi zdaj zdaj zagledal med vejami klobuke z zimzelenom in petelinjimi peresi. V ognjih na oni strani potočka je videl, kako kmetica z žlico hrani kodrasto deklico, zadaj, tam zadaj je bila črna globina noči, gozdna tema, gozdni mir, kakor da bi pogledal v neobljudena brezdna med ozvezdji.

»Utrujena sem,« je vzdihnila mati, »kljub vsemu nisem vajena toliko hoditi.« Potegnila je noge k sebi, si jih pokrila z odejo, se nagnila k drevesu za seboj in zatisnila oči.

Avguštin se je na debelo pokrižal, se neumno zasmejal in rekel:

»Skoraj bi bil pozabil, da smo na božji poti. Žena, slišiš?«

Ljubica si je molče pognila odejo. Zleknila se je zraven moža postrani, tako da je naslonila lice v dlan. Katarina se je ulegla poleg matere, Eva jo je pokrila s tenko volneno odejo. Sama se je spravila na drugo stran, zraven Plata, tako da je on legel med Ljubico in njo. Poskrbel je, da je bila na suhem, da je dobila dovolj odeje, da je ne bi zeblo, da je ne bi motila jutranja rosa. Potem se je ulegel zraven nje, jo naskrivaj poljubil in zašepetal:

»Kar dosti smo hodili... hoja je čudovita reč... človek je na koncu poti neskončno utrujen in srečen.«

Nasmehnila se mu je, zaprla oči, nekaj trenutkov nato je že slišal njeno dihanje — zaspala je. Tega on to pot ni zmogetl.

Strmel je v veje nad seboj, skoznje so se videli koščki neba, sapica se je sprehajala med njimi komaj slišna, komaj zaznavna, prisluškoval je glasovom od cerkve sèm, prihajali so neenakomerno, najbrž je tako vlekel veter. Glasovi so bili tesnobni, zakaj ljudje so se bali, bili so kdaj pa kdaj nelepi, zakaj ljudje v strahu so podobni splašenemu govedu, kmetje še toliko bolj.

Vsega tega si ni znal razložiti, zato je o tem premišljeval. Mati in Katarina sta spali, Ljubica in Eva sta spali, Avguštin je napol slonel, napol ležal. Platu se je dozdevalo, da bdi nad svojo ljubljeno ženo. Nazadnje je le omagal — zaslišal je njegovo zasoplo dihanje.

Spomnil se je otroških let, matere, ki je bila kot deklica, ko je bil še majhen, očeta, ki je tako rad prepeval čustvene pesmi. Zagledal ga je pred seboj, kako prepeva, kot bi se norčeval iz sebe in iz pesmi:

*Bledi mesec, tebi tožim
svoj na svetu revni stan,
k tebi tožno roko prožim,
iščem leka svojih ran.*

Spomnil se je sebe, kako je bil majhen, neznaten, radoveden, neizmerno radoveden, tako da se ga je že takrat loteval pravi pravcati strah pred tem, da bi kakšnih stvari ne mogel izvedeti ali dognati ali razumeti. Vnovič je videl mestece, kako gori, ščurke, kako se v procesiji selijo čez cesto, očeta, kako ves besen tepta po njih, ne da bi jih mogel uničiti, vodo, kako zaliva njihov mlin. Prikazali so se mu portret mlade holandske gospe, deček, ki ga zvija Vidov ples, vojaki, ki klamajo po prašni poti bolj podobni volom kot ljudem.

Ozrl se je na Evo. Ležala je na hrbtu, pokrita do brade z odejo, imela je čevlje pod glavo, njena polt je komajda še kazala sledove črnih koz. Zdelo se mu je, da se za spoznanje smehlja, da sanja kaj prijetnega.

Strmel je vanjo, nato je pogledal stran, zakaj na vso moč ga je prevzelo čustvo, tako da se je ustrašil. Utegnilo bi se pripetiti, da bi se mu udrle solze. Zagledal se je v krošnjo bukve nad seboj, poskusil je misliti na to, kaj bo jutri, kakšno bo to njegovo imenitno življenje, ki ga čaka, spomnil se je učitelja Krivonoga z vsevednim smehljajem, s krivimi nogami v blatnih škornjih.

— — —

Čez čas se mu zazdi, da je nekdo zaihtel — otrpne, pripre oči in prisluhne. Skoroda po občutku se ozre k Ljubici — še vedno leži tako kot poprej. Po gibanju telesa ugane, da ihti. Joče, kot joka človek sam v sebi, kadar je nesrečen, kadar je kot vodnjak potopljen sam vase, kadar nima nikogar, ki bi mu potožil, kadar je popolnoma zapuščen, kadar se zavé, da je za vse svoje odgovoren sam, kadar ga zaradi vsega tega prevzame grozljiv strah pred življenjem.

Ne upa si premakniti se, ima ga, da bi ji zašepetal kaj tolažilnega, gleda tja, si pokrije oči z roko, se dela, kot da spi, in opazuje mlado ženo, kako na vso silo duši v sebi jok. Tišči si obraz v odejo, v tla, da bi je kdo ne videl ali ne slišal.

Čez čas ihtenje poneha, dolgo časa je popolnoma nepremična, edino on lahko vidi, kako si potegne z roko čez oči, da si otre solze. Ne more

mu uiti, kako njene oči za hip ošinejo okolico, njene tople, preplašene oči. Očitno se boji, da jo je kdo slišal, nato jih zapre, si podpre lice z dlanjo in se dela, kot bi spet spala.

Tisti trenutek — kot bi bil to dolžan storiti — stegne roko in se dotakne njene. Ne da bi odprla oči, mu jo vzame v svojo, jo spretno potegne — kot bi hotela spraviti darilo — pod odejo in zakoplje v nedrje. Komaj si upa premakniti prste, vsega ga oblije vroča in mrzla poplava krvi. Zakaj sem to storil, se mrzlično vprašuje, le zakaj sem to storil, ne da bi mogel roko izmakniti. Razločno čuti, kako razburjeno ji bije srce. Čez čas ji roko počasi, a odločno odtegne, in ko samo za trenutek spet zagleda njene oči, se spomni na očeta, in kadar koli se spomni nanj, se mu zazdi, da ga vidi v spominu vsakokrat za spoznanje drugačnega. Ob tem resno premišljuje, ali se tako spreminja oče ali se spreminja on sam.

Moje življenjske izkušnje, si pravi, se kopičijo kot oblaki, kadar se začne pripravljati nevihta — hitro, nepričakovano, grozljivo. Vsak dan bolj čutim strah pred to hitrostjo in nenadnostjo. Ali naj v kratkem času preživim vse, kar je človeku usojeno preživeti, ali sem se moral roditi v času, ki človeka dobesedno zagrinja s svojo sunkovitostjo in nasilnostjo?

Kdo vé, se vprašuje, ali je oče kdaj premišljeval o tem, ali je jemal življenje kot struga reko, ki teče venomer, ne da bi mogla napovedovati neurja, poplave, led, vse pač, kar nosi s seboj? Dostikrat se mu je zazdelo, da je oče — kdo vé, kako se ima ta čas? — le navidezen razgrajč, grešnik in puntar, da se tako samo na zunaj izživlja v njem nekaj popolnoma drugega. Od tod njegova nihanja, nerazumljivi preobrati, protislovne besede, posmehljivost — da včasih res nisi vedel, ali misli kaj zares ali se iz vsega sveta samo norčuje. V njem je potopljen kot jezerski zvon čudaški obup nad svetom in nad seboj.

Nerodno se prekobali na drugo stran, nalašč, da bi je ne mogel več gledati. Dela se, kot bi pomalem smrčal, zazdi se mu, da je smešen vitez, klavrn izdajalec, kmečki zagovednež, da sploh ne vé, kaj je človek, da ne bo nikoli dognal, kaj se skriva ljudem za očmi, tudi kadar se ti zdijo jasne kot gozdni tolmun. Nikoli ne bo raziskal tega brezna, nikoli se ne bo dokopal do resnice, ki mora nekje biti.

Romarji, ki so že ure in ure krožili okoli cerkve, se navsezadnje razgubijo, v dolinici in na hribu zavlada noč. V daljavi je še slutiti odsev večjega ognja in slišati neenakomerno valovanje glasov iz harmonike. Platu se zdi, da tišina narašča kot hudouren oblak, iz katerega bo zdaj zdaj treščilo. Pri sosedih onstran potoka žerjavica samo še tli. Rdečkasto oko v temi. Kdaj pa kdaj zaprasketa v njem, kot bi se zasvetilo od nenadnega prebliska misli, kvišku se požene ogorek, zariše žarečo nitko v temo in se neslišno utrne.

Zavzdihne obupan sam nad seboj. Od nekod iz teme prihaja nevidna skupina romarjev. Sliši njihove tipajoče korake po kamnitni poti, mrmljanje očenašov in češčenih Marij. Vsake toliko polglasno zapojejo pesem iz križevega pota:

*Ko pride na goro,
ga slečejo grdo,
pijačo mu dajo,
ostudno in grenko.*

Čez čas se njihovi zategli o-ji porazgubijo, da ne vé, ali je res ali ne. Tisoč let, pomisli, romamo po teh gorah in prepevamo žalostne pesmi. Kdo vé, kdaj je roka neznanega prednika zapisala v kamen nad vrati cerkvice svetega Jurija besede, ki jih celo župnik ne zna prebrati, in vzdala v steno podobo, za katero ni mogoče izvedeti, kaj je pomenila.

Poprej smo bili samo pastirji, pomisli, živinorejci, viničarji, gozdarji, cestarji, cerkovniki, učitelji, potepuhi, rokovnjači, romarji in majhni kancлисти — ná, zdaj pa vse to kot strela z jasnega. Kako naj se branimo s cepci, vilami, vinjaki, z možnarji ali z dvocevkami divjih lovcev?

Zapre oči in zagleda neznanske kače romarjev, kako se vijejo z vseh strani, proti goram s svojimi škrlatnimi prapori in jokavimi pesmimi. Čez čas zagleda namesto procesije krdelo kmetov, namesto praporov vidi samo še vile, kose, nasajene na drogove, helebarde, in sliši namesto petja razkačeno vpitje. Ampak skozi se kakor poprej vijejo procesije romarjev, ki so zavrgli punt in nasilje in slavijo sveto ponižnost.

Ko se sredi noči samo za kratek trenutek predrami, začuti na svoji roki hladno, pomirjujočo Evino dlan.

— — —

Navsezgodaj je visoko nad romarji grozljivo zahrupela jata letal. Ljudje so se zaspani spogledovali — ne da bi si bili upali na dan s tistim, kar jih je obsedalo. Deklica onstran potoka se je predramila in se polulala. Sonce je poglalo v vrtinčasto gibanje jutranje meglice nad gozdom — za trenutek so skrile celo cerkev na vrhu hriba. Zdaj se je zdela cerkev manj bahata kot sinoči, bolj domača, skoroda neznatna sredi divjih gozdov okoli sebe. V dolinici se je po travnati poti navkreber mimo stojnic vzpenjal ministrant v belem krilu in se praskal po trebuhu.

Ko se je Plat prebudil, je Ljubica stala ob robu gozda in strmela v ministranta — od daleč je bilo videti, kot bi izzival romarje s širokim škrlatnim ovratnikom okoli drobne deške glave, gosposko počesane na prečo. Plat se je moral potruditi, da bi se spomnil vsega prejšnji večer, nato je stopil k potočku, si temeljito zdrgnil obraz s hladno vodo in poklical mater.

»Mati,« je rekel, »vstati bo treba. Zakuril bom, da si pripravite vročega čaja.«

Ljubica je odtrgala pogled od ministranta, pogledala k njemu, umaknila oči in kakor spotoma rekla:

»Najhitreje opravim, če skočim kar k prvi maši.«

Zavezala si je židano ruto na glavo in se počasi napotila po pašniku.

Znosil je na kup dračja, zanetil ogenj, ogradil skromno ognjišče z nekaj kamni in pristavil lonec vode.

»Glava me boli,« je vzdihnil Avguštin, ko se je pretegnil. Ozrl se je okoli sebe, nikjer ni opazil žene. Plat mu je namignil z očmi, pogledal je v dolino, zagledal ženo, kako urno stopa mimo stojnic navkreber. Platu je padlo v oči, kako njena hoja ni hoja kmetice — kljub temu da je bila oblečena po kmečko.

»Nikoli ni bila nora na cerkev,« je zamrmral Avguštin. S prsti si je poskusil počesati lase. »Kadar je šla v cerkev, sem bil prepričan, da gre samo zaradi mene. Moram priznati, da je dostikrat ne razumem.«

Katarina se je zbudila boljše volje — videti je bila okrepcana, navsezgodaj se je smejala. Predramila je Evo in izbrskala z dna svoje cule zavitek ruskega čaja.

»Ni življenja brez čaja,« je rekla, »zlasti zjutraj. Zjutraj človek sploh še ni človek. To postane šele čez dan, zlasti zvečer. Ali niste opazili, da je človek zjutraj samo napol ustvarjen?«

Smejala so se, voda v loncu je brbotala, ko so spet posedli okrog prta s kruhom, z mesom, s kislimi kumaricami. Ženska na oni strani potočka je potrpežljivo z žlico hranila kodrasto deklico. V cerkvi je kratko zazvonilo, kmalu so spet slišali kovinski glas letal. Bila so visoko, daleč, vendar je hrum motorjev razločno trepetal v mirnem jutranjem zraku.

»Naši so,« je zamrmral Avguštin, »gotovo so naši, saj se morajo učiti letati.«

»Kje neki,« je odvrnila Katarina. »Ne verjamem, da jih imamo kaj prida. Slišala sem, da stane eno letalo več kot cela palača.«

»Nikoli še nisem videla letala od blizu,« je rekla Eva. »Enkrat bi se rada peljala z njim. Visoko, visoko, visoko, četudi nad oblaki.«

»Posinovljenec mojega bratranca po materi je bil pilot,« je rekel Avguštin. »Pripovedoval mi je, kako je nad oblaki. Zatrjeval je, da je nebeško lepo. Ljudje izginejo, ostanejo gozdovi, njive, ceste, reke in hiše — in vse je kot pometeno in pomito. Potem se mu je lepega dne odtrgalo desno krilo in je strmoglavil na zemljo. Pokopali so skoroda prazno krsto. Vanjo so zabili tudi propeler. Menda bo imel namesto repetničk propeler. Naj počiva v miru, fejest fant je bil. Rad je imel letala in dekleta. Bratranec mu je zmeraj očital dekleta, ubilo ga je letalo.«

Katarina je vrgla v vodo precejšnje prgišče čaja in prilila iz pletenke ravno toliko vina, da bi bilo za okus. Srkali so vročo pijačo, cmokljali, se šalili. Plat je bil prepričan, da bo ta dan še lepši od včerajšnjega. Veselil se je sonca, ki je že sililo skozi spomladansko zelenje. Vseposvods naokoli so se oglašali ljudje, živali, harmonika, otroci. Pisani trakovi na mlaju so za spoznanje plapolali v jutranji sapici.

»Nad oblaki mora biti tako kot na morju,« se je po dolgem času oglasila Eva. »Tudi morja še nisem videla. Kako da človek toliko lepih reči ne more videti, kot bi si želel?«

»Eva,« je očitajoče rekla Katarina, »kaj vendar govoriš? Kolikokrat sem ti rekla, da je ena izmed človeških nesreč ta, da ima veliko več želja,

kot jih je mogoče uresničiti. Prava modrost se kaže v tem, da jih znaš krotiti.«

»Saj sem vsa ukročena,« je nepričakovano strastno vzkliknila Eva. »Ali ne vidiš, kako sem vsa ukročena? Kot bi bila pohabljen. Rada bi šla s Platom. Menda sem še premlada. Rada bi spoznala morje. Ne morem. Rada bi vriskala. Ne smem. Se ne spodobi za dekleta. Rada bi vedela, kdo je moj oče. Bognedaj, da bi na to samo pomislila. Rada bi zavpila, da je gospod Legrand kljub vsemu bojazljivec in ubežnik. Ne smem, nimam pravice soditi. Rada bi si namočila noge v potoku. Spet ne smem, ker ni lepo, ker ni zdravo, ker niti ne slutim, kaj se mi lahko pripeti. Otroci takih mater, kot si ti, mama, ne morejo biti letalci. Lahko so samo plazilci, podobni močeradam.«

Pozabila je na čaj, videl je, kako ji je kri udarila v obraz, kako je čudovito potemnela.

»Eva,« je z žalostnimi očmi vzdihnila Katarina, »takole mi govoriš pred ljudmi? Navsezadnje bo res kdo mislil, da ti ne pustim živeti.«

Eva ni več rekla besede. Plat je zagledal Ljubico, kako hiti navkreber k njim. Ni se ustavila pri mlaju, pri stojnicah, pri vozovih. Avguštin ga je vprašujoče pogledal.

»Ubij me,« je izdabila, »ubij me, Avguštin, rečem ti, da ne morem poslušati pesmi *Marija, k tebi uboge reve*. Ne morem, nisem vzdržala. Spet pojejo same stare ženske. Cerkev je nabito polna. Saj jo bo razneslo. Zrak je — malo da nisem bruhala. Ob poti pa v špalirju pohabljenec ob pohabljenju. Eden je strašnejši od drugega.«

»Res je žalostno,« je pritrdil Plat. »Človek si želi malo tolažbe, malo vere, malo upanja, čisto nič ne potrebuje zateglega prepevanja, ki nima konca.«

Dolgo so vsi molčali. Kakor da so bile njihove misli za nekaj minut zaposlene z nedoumljivim v njih samih.

Spet se je zaslislalo hrumenje letal. Ljubica je strmela v ogenj, ki je cvrkotal, Plat je na njenem obrazu opazil znano potezo — otožno zbranost. Katarina je v majhnih požirkih pila čaj, delala se je pogumno, delala se je, kot bi je pravzaprav ne prizadele hčerine besede. Sled bridkosti Platu ni ušla — kot mu ni mogla uiti še včeraj, ko jo je zagledal na cesti.

Vnovič mu je prišel na misel oče, ko je popolnoma napak, z grozovitim glasom prepeval:

*Stara mati,
oj ne šivaj sarašana več,
pusti delo in počivaj,
zlati čas je preč.*

Pomislil je, kako bi bilo, ko bi bil tu, oče namreč, nato se je nehote skoroda zasmel. Prav gotovo bi preklinjal, robantil, spravljal bi v zadrego pobožne romarje, ugajal bi ženskam, ki so jim vseh silaki ali razgrajaci.

Najedel bi se in napil, silil bi v Ljubico ali v Evo ali v kakšno drugo žensko, pravil bi zabeljene gostilniške šale, mati bi zardevala, rekla ne bi nič, zakaj dobro je vedela, kakšne navade ima, kdaj ga lastna narava ogoljufa. Slednjič bi zasmrčal za kakšnim grmom, taval zjutraj ves rosen in skisan okoli, tožil, da mu bo razneslo glavo, nato bi mu mati polagala hladne ovitke na čelo, mu kuhala čaj ali ga prepričevala, da ni bilo vse skupaj nič strašnega. A morebiti bi se tudi on po golih kolenih plazil okoli cerkve in vzdihoval po srečni smrti.

Pomislil je, da seveda nič ne razume, da razume veliko manj, kot je bil kdaj prepričan. Zazdelo se mu je, da je zvrhana samih skrivnosti celo ljubljena Eva.

— — —

Komaj so se napotili k cerkvi, ostali sta samo Platova mati in Ljubica, so zagledali na zelenem travniku jezdec na rdečem konju. Plat je pogledal pod dlanjo proti soncu, zazdelo se mu je, da je učitelj Krivonog. Postal je, in ko se je jezdec približal, mu jo pomahal z roko. Vsi so obstali.

Konj je bil težak, stopal je, ne da bi ga jezdec vodil. Vajeti so ležale učitelju v roki nenapete, videti je bilo, kot bi se popolnoma prepustil živali, naj pač stori, kar hoče. Plat je spoznal, da je učitelj neobrit, zdelan, neprespan, mlahav, oči je imel motne. Jezdil je brez sedla. Konj je obstal pred njimi kot ukopan.

Plat je učitelju zaželel dobro jutro. Krivonog je nekaj zagodrnjal, snel klobuk z glave, otepel z njega pajčevino, ki se ga je oprijela v gozdu, in zamrmral:

»Čimprej pojdite domov.«

Nategnil je vajeti, obrnil konja in se zlagoma spustil nizdol proti gozdu.

»Kdo je ta čudni patron?« je nejevoljno vprašal Avgustin.

»Učitelj,« je odvrnil Plat. »Nekaj resnega se dogaja. Po navadi ni tako poklapan. Tudi konja nima pravega.«

Od gostilne je prišel pijan človek srednjih let. Plat je pomislil, da je kak komi iz trgovine z mešanim blagom. Bil je pijan, razkuštran, z rokami je klatil okoli sebe, kot bi se otepal os. Lovil je ravnotežje in ves čas hripavo govoril. Morebiti se je kje stepel. Plat je mogel komajda kaj razumeti, slišati je bilo, kot bi kaj obračunaval s prijatelji, dokler ni obstal in divje zarjul *Heil Hitler!* Naglo se je ozrl okoli sebe in se v dolgih korakih pognal nizdol.

— — —

Ne da bi se bili še ustavljali, so se vzpenjali proti cerkvi. Na prvi stojnici pred gostilno je Plat urno pobrskal med lectovimi srci in pomolil Evi srce z napisom:

*Morje suho prej postane,
sonce preje ostrmi,
kot ljubezen prava ugasne,
kadar enkrat zagori.*

Avguštin ga je strmo gledal, ko je izbiral po košari, nato je posegel vanjo še sam, rekoč:

»Ali naj izberem na slepo?«

»Ne,« je odločno odvrnil Plat, »nikar na slepo. Človek mora vedeti, kaj hoče. Ne sme se prepuščati naključjem.«

»Na slepo izberem,« je trmoglavil Avguštin.

»Prosim, prosim,« ga je spodbujala prodajalka in pobrodila z roko med srci, kot bi bili orehi. Bila je visoka ženska z izzivajočimi, koničastimi prsmi in sijočimi črnimi očmi. V njih se ji je isknilo nekaj vzhodnjaškega. »Tudi na slepo človek kaj lepega najde. Nič se ne bojte!«

Avguštin je zasukal glavo, segel z roko med srca in potegnil iz košare srce z napisom:

*Za gvišno mi verjemi,
da sam'ga tebe imam,
da samo tebe ljubim,
da si moj fantič sam.*

Prebral je listek, sunil z desnico klobuk s čela in prav po fantovsko zavriskal.

»Vidiš,« je ves srečen rekel Platu, »ne bi mogel boljše izbrati!« Vrgel je prodajalki srebrn desetdinarski kovanec, da je zacingljal po jelovem plohu. Eva se je smejala in začela razlagati Platovi materi, kakšne pisane štante imajo pri njih, kadar priredijo žeganje ali veselico.

Ljubica je imela prav: pohabljeni so se nabrali ob poti k cerkvi kot lastovke na telegrafskih žicah.

Plat se je oziral vanje, požiral žalost in stiskal Evino roko.

Naštel je šestintrideset slepcev, dvanajst pohablencev brez nog, štirinajst brez rok in brez nog, dva gobavca — vsaj takšna razjedena obraza sta imela, osemintrideset štokljačev — temu je manjkala noga, onemu roka. Stegovali so svoje berglje k romarjem in nekateri vse prej kot ponižno prosili za miloščino. Štetje Plata ni moglo zamotiti, da bi ne bil videl njihovih izmaličenih obrazov s praznimi očesnimi votlinami, modrikastih brazgotin, otečenih vek, rdečkastih in krmežljivih, črnih kostnih ran, iz katerih je silil gnoj, in pokvečenih udov, ki so jih iznajdljivo razkazovali romarjem in poveličevali milost božjo.

»Koliko jih je še iz zadnje vojske,« je vzdihnila Katarina, »in že se nam obeta nova. Lepo življenje smo vam priskrbeli, res.«

Ljudje so metali kovance v klobuke, v cajne, na kovinske krožnike, ki so jih berači položili predse. Nekateri so se delali, kot bi jih ne videli. Nihče se ni kaj prida zmenil za njihovo enolično žebranje, za nasilne, napihnjene besede, ki so vrele iz njih z enim samim namenom. Slepce, ki je vrtel lajno, iztrošeno in otožno staro lajno, je zdaj pa zdaj obupano vzkliknil:

»Naj bo pogubljen v najgloblji pekel, kdor mi vrže v klobuk gumb! Vseeno je, ali imam gumba na hlačah ali ne, pač pa moram živeti! Živeti, slišite, ljudje božji?«

Pohabljenec brez nog in rok se je s hrbtom naslanjal na desetletnega dečka s prebrisanim, pegastim obrazom in z močnim, moškim glasom vpraševal:

»Ali vidite, kaj sem dal za domovino? Ali bi zamenjali z menoj? Vrnite mi roke in noge, jaz vam odstopim svojo medaljo. Nočete? Če nočete — vrzite mi kak dinar! Nimamo ničesar več. Sploh ne bomo imeli ničesar več. Vse, kar smo imeli, je za nami. Razen življenja kakopak, ki ga lahko napravimo takole mimogrede . . . Ne vem, kaj bi dal za požirek domačega vina. Marsikdaj sem ga popil več, kot je bilo potrebno, zdaj pijem deževnico. V želodcu mi kruli in slabo se počutim. Star sem in zanič.«

Na prsih je imel obešeno na spranem, modrikastem traku bleščečo medeninasto medaljo, vendar Plat ni poznal medalj in ni vedel, kaj naj bi pomenila.

— — —

Cerkev je bila nabito polna. Obstali so pred odprtimi vrati pod zvonikom. Avguštin se je odkril in se na debelo pokrival. Kadilo jim je udarilo v obraz, daleč iz globine cerkve je bilo slišati mrmraje glasove mašnikov in ministrantov. *Pax domini sit semper vobiscum. Et cum spiritu tuo.* Pred njimi je stal človek z berglo pod pazduho, sklanjal glavo, obračal uhate liste molitvenika in glasno molil, ne da bi se zmenil za druge: *Vi pa pogubljeni duhovi, vi zapeljivci, vi pa se tresete in bežite . . . Vi zavrženi angeli, vi služabniki Satanovi, vam se odpovem . . . Vašo zapeljivost v napuh, nevoščljivost in hudobijo zaničujem, sovražim . . . Vašemu napeljevanju v greh se slovesno odpovem . . .*

»Ne bomo prišli notri,« je zašepetala Eva in si pritisnila na prsi lectovo srce.

»Tiho,« je odgovorila Katarina. »Morebiti se le prerinemo. Če ne, počakamo tukaj.«

Iz daljave so se spet zaslišala letala. Plat je obračal glavo na levo in na desno, da bi jih zagledal, vendar ni bilo na jasnem nebu videti čisto nič razen, belega oblčka, ki je podoben čolničku na morju plul proti Zágorju.

Iz cerkve je še zmeraj valovil vonj po kadilu, pomešan z vonjem po ljudeh, po oblekah, po znoju, po rožah. Plat je videl, kako so Evi za spoznanje vzdrgetale nosnice.

Kaj pa, ga je prešinilo, če se je Ljubica ustrašila sebe, svojih misli, svojih čustev, svojih želja, kaj, če jo je obšlo spoznanje, da je ujeta v nekaj, iz česar se ne more več izmotati, da goljufa sebe in druge, da je pravzaprav umrla neka komajda še znana Ljubica iz mesta, a zdaj blodi naokrog samo njena senca, prepeva iz obupa ali iz ljubezni laže sebi in ljudem in ne ve več, kaj naj bi jo v življenju vodilo?

Zdramili so ga zvonovi, ki so se oglasili iz zvonika nad njimi. Zvonarji so bili gotovo kar v zvoniku. Zvonovi so bobneli mogočno, skoroda oglušujoče. Zabučale so orgle in iz globine cerkve se je zaslišala pesem — romarji so zamolklo peli zahvalno pesem:

*Sveti, sveti, svet' gospod!
Vse je polno tvoje hvale,
trume zvoljenih, o Bog,
večno čast ti bodo gnale.
Vsi svetniki te časté,
vsi pravični te slavé!*

»Tako lahko zveni samo pravi bron,« je šepnila Katarina. »V zadnji vojski so bronaste zvonove pobrali in jih zamenjali z železnimi. Zdaj so jih spet dobili, prave, bronaste, jutri, ko bo vojska, jih bo spet kak hudič zmetal iz zvonikov in dal ulivati iz njih topove za mrtve in medalje za žive norce.«

Eva se je oprijela Plata za roko, ozrl se je vanjo in videl, kako strmi z velikimi očmi v poltemo cerkvene ladje — med glavami ljudi je sredi globoke ladje mežikala kot oddaljen spomin drobna, za spoznanje niha-joča rdeča večna lučka. Začutil je pritisk v ušesih. Učinek zvonjenja je bil tak, da ga je navsezadnje zmrazilo. Rad bi bil videl zbirko darov v cerkvi, a je to misel opustil.

»Pojdimo,« je predlagala čez čas Katarina, »pojdimo vendar!«

— — —

Ogledali so si cerkvico svetega Jurija. Plat je dolgo opazoval skrivnostni napis in kamnito podobo, ki se mu je zdela otroško naivna. Počasi so se napotili okoli cerkve in se vzpeli na najvišji vršiček gore, za majčkeno cerkev, posvečeno svetemu Bolfenku.

Auguštin se je obrnil proti Sotli in vzdihnil:

»Tamle pod Kunšperkom se je razkropila Gregoričeva kmečka vojska. Tamle se je potikal po gozdovih moj prapraded Boltežar, preden je preplaval Sotlo in se zatekel v Zágorje, da so mu nato odrezali uhlje. Nič drugega ni hotel kot trgovati s soljo in z žitom. Ne od njega ne od Kunšperka ni ostalo nič drugega kot prah in pepel in nekaj preperelega kamenja.«

Platu se je zazdelo, da je pokrajina pred njim zeleno srebrna in da se izgublja v neznani ravnici. Hotel je nekaj odgovoriti Avguštinu, a si je premislil. Ni se mogel spoprijazniti z mislijo, da ostanejo od zgodovine navsezadnje samo še prah in pepel in kak spran kamen.

Spustili so se navzdol, ne da bi se ustavljali pri stojnicah, in spet navkreber. Mati in Ljubica sta sedeli pod bukvijo. Ljubica je gladila z roko vlažni zeleni mah zraven sebe. Avguštin je bil kot otrok — nemudoma ji je moral dati lectovo srce. V eni sapi ji je povedal, da je izbral na slepo, nalašč na slepo, da bi videl, kaj bo poreklo srce. Ljubica je preletela napis in se — Platu se je tako zdelo — bridko nasmehnila.

»Vidiš,« je tolažljivo rekla in zrla v Plata, »kako se pravica zmeraj izkaže.«

On je pripovedoval, kako so srečali učitelja Krivonoga in kaj jim je svetoval.

»Pohitimo domov,« je rekla mati. »Gotovo bo izbruhnila vojska. Najboljše je, če človek najhujše pričaka doma.«

Pospravili so za seboj in se urno napotili v gozd, v zeleno spomladansko svetlobo, prepreženo s soncem, ki se je tu in tam prebijalo skozi vejevje.

Od daleč je bilo znova slišati letala, zakaj zvonovi so že odzvonili. Avguštin je vnovič pripovedoval o posinovljencu svojega bratranca po materi.

Z Evo sta hodila zadnja, z roko v roki, zamaknjena drug v drugega.

— — —

V Blatno so prišli, ko je bila že trda noč. Vas je bila zavita vanjo kot v gost modrikast dim, v katerem se je kdaj pa kdaj zaiskrilo. Svetlo okence tu in tam, komaj opazna rumenkasta svetloba petrolejk. Plat se je spomnil na pokopališče zvečer, ko plapolajo na grobovih samotne svečice. Najstarejši ljudje vedo povedati, da se tako prikazujejo tudi pogubljene duše, ločene od telesa brez kesanja ali spovedi, pokopane v posvečeni zemlji, obsojene na večno vračanje in iskanje brez upanja.

»Luč gori v našem mlinu,« je začuden vzdiknil, ko so se spuščali pod vinogradi med prve hiše.

»Nisi prav videl,« je menila mati, sin pa je gnal svojo.

»Jok slišim,« je rekel čez čas. »Ženske jočejo ali molijo.«

To pot mu ni ugovarjala.

Res je stara Trpinka klečala na pragu rojstne hiše in napol vpila, napol pela litanije — gruča starih žensk okoli nje ji je v zboru odgovarjala:

*S svojo potrpežljivostjo do spijočih učencev,
reši nas!*

*S svojo krotkostjo do Judeža, izdajavca,
reši nas!*

*S svojim častitim veličanstvom pri prihodu biričev,
reši nas!*

*S trdnimi vezmi in obsodbo,
reši nas!*

*S predstavo pred Ana in Kajfeža,
reši nas!*

Romarji so za trenutek obstali. Tedaj se je prikazal med hišami bradati županov hlapec, ki so ga klicali Francožefbognomagaj, in hripavo zavpil:

»Ali boste utihnile, sove hudičeve, ki kličete smrt? Saj na sodni dan, bogpomagaj!«

Avguštin je nestrpno zagodrnjal:

»Pojdimo vendar!«

— — —

Res je v mlinu brlela petrolejka. Na pragu je v bledem svetlobnem štrikotniku sedel osivel človek, ostrizen na kratko, dolg, suhljat, žilav. V naročju je kot otroka pestoval puško. Ni se premaknil, ko so se približevali, četudi jih je moral vsaj slišati.

»Moj bog,« je zavzdihnila mati in se za hip oprijela Katarine, »moj mož je. On je, nihče drug ne more biti!«

Obstali so v gruči, kakor so prišli, hip nato se je mati zbrala, se vzravнала, stopila naprej, dala možu roko in preprosto rekla:

»Dober večer, mož. Lepo, da si se oglasil. Na božji poti smo bili. Vse kaže, da je bilo zaman.«

Oče je počasi vstal, položil puško za vrata in zamrmral, da se je še ravno pravi čas navadil na ričet.

Ko so se približali še ostali, si jih je pazljivo ogledal. Spoznal je Katarino in Evo, potem pa skromno rekel:

»Vojaki so zasedli kaznilnico. Splošna mobilizacija, veste. Lahko si mislite, kakšen direndaj je tam. Saj nam niso dali v roke niti papirčka, nobenega potrdila, s katerim bi bilo mogoče dokazati, da nisem spet ubežnik. Tisti preklicani norec, ki je vodil pisarne, je začel požigati arhive — po vsej kaznilnici smrdi po smodežu in po preležanem papirju. Lahko si mislite, kako so se cvrli naši grehi zoper državo in kralja. Ob pamet so, kakor so bili zmeraj. Do smrti mi bo žal, da nisem še pravi čas odšel v Avstralijo. Puška je od Male antante. Obiskal sem ga, da ga na samem povprašam, kdaj odide na fronto. Zalotil sem ga, ko se je ravno deval v civilno obleko. Razjokal se je in mi pravil, da mora domov, da je vse izgubljeno, da ni nikoli pričakoval, da bo njegova ljubezen do domovine tako grenko poplačana. Nisem vedel, kaj naj storim. Zasmilil se mi je v vsej svoji ničvrednosti, sunil sem ga v rit, mu vzel puško in se napotil domov.«

Sin je osupel strmel vanj — ta trenutek mu je bil tuj, drugačen kot v njegovih spominih. Opazil je, kako pomenljivo sta se spogledovali Eva in Katarina.

Potem so nekaj trenutkov stali pred mlinskim pragom čisto tiho, dokler se ni obotavljivo oglasil Avguštin.

»Vojska bo, kaj — čisto zares?«

»Je že izbruhnila,« je mirno odvrnil oče. Preden vpokličejo vse letnike, bo že konec, verjemite mi, z našimi mulami in bajoneti vred. Mislim, da se bo potem šele začelo, potem ko se bodo ljudje začeli bojevati zase.«

Vzravnal se je, oči so se mu zaiskrile. Platu se je zazdel za trenutek podoben preroku, in rekel: »Ali nimamo bojevite himne?

*Naprej, zastava slave,
na boj, junaška kri!»*

Nato se je nepričakovano zasmel, hripavo, norčavo, strastno, obupano.

Platu se je zazdelo, da vidi v njegovih očeh solze. Začutil je, kako je Evo zmrzilo, zato ji je ohrabrujoče stisnil roko. Avgustin je bil ves blede, nekaj je zagodel, potem pa zaklical odločno, nepreklicno:

»Z ženo kar greva. Čimprej morava biti pri otroku!»

»Nikar,« se je uprla mati, »ne bosta nas zapustila kar na hitrico in sredi noči.«

»Tudi medve bi domov,« je zašepetala Katarina, »dober kos poti smo lahko skupaj.«

»Naj gredo,« je rekel oče, »kdo vé, kaj bo jutri.«

V naglici so si dali roke. Ljubica je pogledala Platu v oči. Za trenutek se mu je zazdelo, kot bi se poslavljala samo od njega. Stisnilo ga je pri srcu, spomnil se je nepričakovanih doživetij. Potem se je spomnil, da bi bilo lepo, ko bi jih pospremil do deželne ceste.

Oče in mati sta dolgo stala pred pragom in brez besed gledala za njimi, dokler se niso njihovi koraki strnili s tišino.

— — —

Popolnoma odveč je pripovedovati, kako sta se poslovila skoroda brez besed, ker nista mogla niti govoriti.

V vas se vrača počasi, kot bi hodil zoper svojo voljo, nato se nena doma vrže v spomladansko travo in zajoče.

Bile so samo sanje, si reče, bil je čas pesmi, ki se je rojevala iz revščine, iz mladosti, iz zanosa, iz objestnosti. To je bil čas, ko je bil svet naseljen z zaljublenci in izvirneži, jaz pa prenapolnjen z nežnostjo, s katero nisem vedel kam.

Trava je vlažna od rose, pomirjujoča, diši po prsti in po rasti. Zemlja očitno živi dalje, mirna, brezskrbna, opravljajoč svoje zvesto poslanstvo brez prestanka.

V joku se za spoznanje sprosti. Prileže se mu, odleže mu, počuti se, kot bi nanj deževalo — rahločutni dež tolažbe, ki pomaga živeti, ki pomaga človeku, da si izmisli namesto izgubljenega novo upanje.

Skozi ta blagodejni dež vidi sebe in svoje dosedanje življenje — zastrto in mikavno, posrebrano od tega žalostnega dežja, katerega žalost je mila v primeri z divjo, zverinsko žalostjo, ki se rojeva v ljudeh. Človek sam s seboj, si reče, mora šele odkriti svet. Na svetu tak je kot novorojenček, ki zajoka, ko zajame v nežna pljuča prašno sapo tega sveta.

Noč je tiha — kot bi bil svet izumrl. Bojim se, da izumre, si reče, z ljudmi pa izgine življenje. Bojim se, da bi se ne mogel obvladati, kadar bo treba postaviti svojega moža. Glas zvona bi mu bil ta trenutek vsaj

majčkeno znamenje človeške navzočnosti, brez katere je vse drugo prazno, slepo, nesmiselno.

V tistem v cerkvenem zvoniku udari plat zvona. Sunkoma se vzdigne in zavzeto prisluhne bronastemu bobnenju.

— — —

Mati ga je čakala, sedeč na mlinskem pragu.

»Oče zvoni,« je rekla, »ko ni mežnarja doma.«

»Tako mi je,« je izbruhnil in se komaj premagoval, da ga niso vnovič oblike solze, »kakor da se ne bomo z njimi nikoli več videli.«

»Nikar,« je neprepričljivo odvrnila mati.

Imel je prav — niso se videli nikoli več.

IZ PESNITVE PIJANI KURENT

France Forstnerič

France Forstnerič, rojen leta 1933 v Pobrežju pri Ptuj, je bil sprva učitelj, danes je novinar pri kulturni rubriki mariborskega Večera. Prvo pesniško zbirko z naslovom Zelena ječa je izdal leta 1961, se pravi razmeroma pozno, vendar se je njegov resnični osebni pesniški svet v njej še vedno komajda od daleč napovedoval. Zrelost je dosegel šele z drugo zbirko, z Dolgim poletjem (1968), kjer je

— v naši poeziji prvič moderno in slikovito také sugestivno — izoblikoval svoje osrednje in hkrati dovolj tipično slovensko doživetje: posameznikovo potopljenost v kolektivno podzavest nekega arhaičnega socialno-geografskega prostora in časa ter njegovo boleče in nikoli dosledno trganje iz tega prezgodovinskega sna. Novo, še izrazitejšo eksplikacijo iste teme išče Forstnerič v načrtovani zbirki Pijani kurent, iz katere so izbrane tudi pričujoče pesmi.